

principle, four historiographical periods have been singled out: I – second half of the XIX c. – 1917; II – 1917 – 19 20s; III – 1930s – 1980s; IV – 1990s – begin. of the XIX c.

Key words: *teacher of foreign language; Classics; modern languages.*

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК 37.011.3-052:37.012:821.161.1Толстой-92:37

О.П.МІХНО,
кандидат педагогічних наук
(м.Київ)

Педагогічні статті Льва Толстого як джерело дослідження проблеми психолого-педагогічної характеристики особистості учня

Проаналізовано педагогічні статті Льва Толстого, що містять одні з найбільш ранніх спроб в історії вітчизняної педагогіки дослідити і описати психолого-педагогічні особливості школярів. Простежено індивідуальний підхід до учнів Яснополянської школи і виокремлено такі елементи характеристик, як образність, психологізм, увага до емоційних якостей вихованця. Доведено, що педагогічні статті Л. Толстого є релевантним джерелом історико-педагогічного дослідження проблеми психолого-педагогічної характеристики особистості учня.

Ключові слова: *Лев Толстой, психолого-педагогічна характеристика, особистість учня, групові та індивідуальні характеристики, релевантність джерела дослідження.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Не підлягає сумніву, що ґрунтовність наукового дослідження залежить від рівня його забезпечення джерельною базою. Ця аксіома стосується як математики та фізики, які є ґносеологічним ідеалом науки, оскільки їх теорії будуються строго на дедуктивній основі, так і гуманітарних наук, об'єкти дослідження яких є надзвичайно складними, а досліджувані процеси і явища важко передбачити і спрогнозувати. Відтак, джерельна база наукових досліджень у сфері гуманітарних наук об'єктивно є набагато більшою. Тут доречним є таке порівняння: великий фізик А.Ейнштейн, ознайомлюючись із дослідями великого психолога Ж.Піаже, зауважив, що вивчення фізичних проблем – це дитяча гра порівняно із загадками дитячої гри. Історико-педагогічне дослідження проблеми психолого-педагогічної характеристики особистості учня вимагає значного комплексу джерел, серед яких на чільному місці – науково-педагогічні праці класиків педагогіки. В цій статті як джерело дослідження психолого-педагогічної характеристики учня нами використано педагогічні статті Льва Миколайовича Толстого, які, на нашу думку, є релевантними досліджуваній проблемі.

Аналіз досліджень і публікацій... Педагогічний аспект діяльності Л.Толстого неодноразово був об'єктом наукових розвідок в українській та російській науковій і публіцистичній літературі. Це, зокрема, статті в педагогічній періодиці початку ХХ ст. [2; 5], дослідження радянського періоду [1; 3; 6] та напрацювання сучасних науковців [4 та ін.]. Автори у своїх працях робили акцент переважно на народному характері та демократичному пафосі педагогічних поглядів Л.Толстого, аналізі дидактичних аспектів його педагогічної діяльності. Нагадаємо, що вивченню спадщини російського генія в Україні поклав початок український геній І.Франко статтею «Лев Толстой» (1892), де надзвичайно точно схарактеризував творчий метод письменника, виділивши як головні його складники «величезну гостроту спостережень, тонкий психологічний аналіз, пластичність у малюванні оточення, що досягається іноді лише кількома словами» [11, с.229]. Цей метод позначився, безперечно, і на педагогічній діяльності Л. Толстого, виявившись, зокрема, в яскравих, детальних і по-толстовському глибоких психолого-педагогічних характеристиках учнів Яснополянської школи, які знаходимо у статтях «Яснополянская школа за ноябрь и декабрь месяць» та «Кому у кого учиться писать, крестьянским ребятам у нас, или нам у крестьянских ребят?», надрукованих у журналі «Ясная поляна» в 1862 році. Зазначимо, що характеристики, які дає Лев Толстой своїм учням у цих статтях, є однією з найбільш ранніх спроб в історії вітчизняної педагогіки дослідити і описати психолого-педагогічні особливості школярів, тому цілком обґрунтованим і необхідним є аналіз вчительського досвіду Л. Толстого у історико-педагогічному дослідженні проблеми психолого-педагогічної характеристики особистості учня. Наукові праці, що пропонують такий ракурс дослідження, на сьогодні відсутні, тому зазначену проблематику обрано темою цієї наукової розвідки, в чому вбачаємо не лише її *актуальність*, але й новизну.

Формулювання цілей статті... Мета статті: проаналізувати педагогічні статті Л.Толстого «Яснополянская школа за ноябрь и декабрь месяць» та «Кому у кого учиться писать, крестьянским ребятам у нас, или нам у крестьянских ребят?», виокремивши психолого-педагогічні характеристики школярів; визначити специфіку цих характеристик; довести, що педагогічні статті Л.Толстого є релевантним джерелом історико-педагогічного дослідження проблеми психолого-педагогічної характеристики особистості учня.

Виклад основного матеріалу... Розпочинаючи аналіз зазначених педагогічних статей Л.Толстого, необхідно враховувати кілька факторів. По-перше, автор описує учнів – селянських дітей у своїй Яснополянській школі. Як відомо, у результаті реформ Олександра II відбувається розширення мережі сільських шкіл за рахунок державної підтримки, діяльності церкви і місцевого самоврядування. Одна з таких шкіл була відкрита з ініціативи Л.Толстого і функціонувала у його маєтку Ясна Поляна в 1859-1862 рр. Досвід діяльності цієї школи надзвичайно важливий для нашого дослідження, оскільки навчально-виховний процес у ній мав яскраво виражену специфіку, що базувалася на ідеї «вільного виховання» і виявлялася, зокрема, у побудові навчального процесу на основі активності, самодіяльності та творчої ініціативи учнів, поваги до особистості школяра, врахуванні його інтересів, а також у природній, невимушеній поведінці дітей на уроках та відповідному ставленні до вчителя і своїх товаришів тощо. Зрозуміло, що ці особливості навчально-виховного процесу не могли не відбитися у психолого-педагогічних характеристиках, які дає своїм учням Л.Толстой. По-друге, слід враховувати, що ці характеристики не є закінченими і систематичними у психологічному та педагогічному плані. Це, значною мірою, принагідні побіжні нотатки про учнів Яснополянської школи у зв'язку з описом роботи цієї школи.

Звертаючись до самого змісту характеристик, насамперед акцентуємо на основному принципі, що визначає ставлення Л.Толстого до учнів: «Школярі – це люди, хоч і маленькі, але люди... Мало того, що вони люди, вони – людська спільнота, об'єднана однією думкою» [9, с.117–118]. Отже, з одного боку, педагог наголошує на індивідуальності кожного учня як неповторної людської особистості, а з іншого – підкреслює колективний характер навчальної діяльності, в якій виявляється ця індивідуальність і формується особистість. Відповідно, у аналізованих статтях автор дає як індивідуальні, так і групові характеристики школярів. Так, Л.Толстой насамперед підкреслює виховний вплив школи на учнів: «Табунне почуття вже давно зникло в учнях. Вже немає необхідності йому чекати і кричати: «гей, хлопці! в училищу!». Вже він знає, що училище середнього роду, багато дечого іншого знає і, дивно, внаслідок цього не потребує наговту... Мені з кожним днем здається, що все самостійнішими і самостійнішими робляться особистості і різкішими їхні характери» [9, с.114]. Даючи групові характеристики, Л.Толстой підкреслює розвиток у школярів почуття колективності в роботі, стійкість уваги всього класу на уроках і живе, емоційне захоплення навчанням: «Сідають вони, де кому заманеться... Друзі, односельці, особливо маленькі (між ними більше товариськості) – завжди поруч... Велике крісло, якое потрапивши в кімнату, стало предметом заздрощів для більш самостійних особистостей – для дворової дівчинки та інших. Як тільки один надумає сісти на крісло, інший вже за його поглядом дізнається про його намір, і вони стикаються, мнуться... Під час класу я ніколи не бачив, щоб шепотілися, щипалися, сміялися стиха, пирхали в руку і скаржилися один на одного вчителю...» [9, с.115]; «Вечорами бувають співи, поступове читання, бесіди, фізичні експерименти і написання творів. Улюблені з цих предметів – читання і досліди. В читанні старші вкладаються на великому столі зіркою – головами разом, ногами окремо – один читає, і всі один одному розповідають... В класі дослідів допускаються не всі – лише старші і кращі, найрозсудливіші з другого класу. Цей клас за характером, якого він набув у нас, найвечірніший, найфантастичніший, такий, що абсолютно підходить до настрою, викликаного читанням казок» [9, с.125]. Паралельно з цією груповою характеристикою Л.Толстой відзначає невимушеність відносин між хлопчиками і дівчатками (вік від 7 до 13 років), емоційне поживлення всіх дітей як на шкільних заняттях, так і поза ними, близькість стосунків між учителем і учнями відповідно до педагогічних поглядів автора, відзначає простоту та природність у зовнішньому тоні взаємин між дітьми, і, водночас, строгість і точність дитячої оцінки тих чи інших дій учителя на уроці. Наведемо деякі з цих характеристик. «Звичайно класи закінчують годині о 8, о 9, якщо тільки столярство не затримає старших хлопчиків довше, і вся ватага з криком біжить разом до челяді і звідти групами, перегукуючись один з одним, починає розходитися по різних кінцях села... Поза училищем, незважаючи на всю волю його, на повітрі, між учнями та вчителем встановлюються нові відносини – більшої свободи, більшої простоти і більшої довіри, ті відносини, які уявляються нам ідеалом того, до чого має прагнути школа» [9, с.125]; «Оцінки служать для них самих оцінками їхньої праці, і невдоволення оцінками буває лише тоді, коли оцінка зроблена невірно. Біда, якщо він старався, і вчитель, не доглядавши, поставив йому менше того, чого він вартий. Він не дасть спокою вчителю і плаче гіркими сльозами, якщо не доб'ється зміни. Погані оцінки, але заслужені, залишаються без протесту» [9, с.122].

Характеризуючи окремих учнів Яснополянської школи, Л.Толстой в образній формі описує різноманітність індивідуальних особливостей школярів, підкреслюючи, головним чином, їхні емоційні якості. Ось одна з таких характеристик: «...Федько, хлопчик років десяти, ніжна, сприйнятлива, поетична і жвава натура. Небезпека для нього є, здається, найголовнішою умовою задоволення. Влітку завжди було страшно дивитися, як він з іншими двома хлопцями впливав аж на середину ставка, сажнів до 50 шириною, і зрідка пропадав у жарких відблисках літнього сонця, – плавав по глибині, перевертаючись на спину, пускаючи цівки води і окликаючи тонким голосом товаришів на березі, щоб бачили, який він молодець. Тепер він знав, що в лісі є вовки, тому йому хотілося в заказ (тобто, спробувати заборонене – *О.М.*). Всі підхопили, і ми вчотирьох пішли до лісу. Інший – я назву його Сьомко – здоровенний і фізично, і морально, хлопець років 12, прозваний Вавило, йшов попереду і все кричав і перегукувався з кимось заливистим голосом. Пронько – кволий, лагідний і надзвичайно обдарований хлопчик, син бідної сім'ї, кволий, здається, найбільше від нестачі їжі, – йшов поруч зі мною» [9, с.126]. Під час цієї прогулянки лісом між учнями та вчителем відбулася розмова, що змусила Л. Толстого по-новому поглянути на своїх вихованців, оскільки яскраво увиразнила їхні характери через ставлення до краси. Один з учнів, Федько, запитав: «Лево Миколайовичу, а навіщо вчитися співати? Я часто думаю, справді, – навіщо співати?». Л.Толстого це просте питання спантеличило, він зрозумів, що учень насправді запитав, навіщо людині мистецтво. Тут на допомогу прийшов інший учень, запитавши: «А навіщо липа?». Далі Л.Толстой, описуючи розмову з хлопцями про те, що «не все є користь, а є краса, і що мистецтво і є краса», майстерно і глибоко характеризує учнів через їхнє ставлення до краси природи і до мистецтва: «Пронько погодився з нами, але він більше розумів красу моральну – добро. Сьомко розумів своїм великим розумом, але не визнавав красу без користі. Він сумнівався, як це часто буває з людьми великого розуму, які відчують, що мистецтво – це сила, але не відчують у своїй душі потреби в цій силі; він так само, як вони, намагався розумом дійти до мистецтва і намагався запалити в собі цей вогонь. Федько добре розумів, що липа гарна у листі, і влітку приємно дивитися на неї, і більше нічого не треба. Пронько розумів, що жаль її зрубати, тому що вона теж жива: «Адже це все одно, що кров, коли з берези сік п'ємо» [9, с.128]. Розмірковуючи далі про вплив мистецтва на формування характеру, Л.Толстой категорично стверджує: «Я вважаю, що потреба насолоджуватися мистецтвом і служіння мистецтву лежать в кожній людській особистості, до якої б породи і середовища вона не належала, і що ця потреба має право і повинна бути задоволена» [Там само].

Пильним поглядом геніального художника Л.Толстой бачив індивідуальні риси кожного учня, на які він хотів надалі опертися як педагог. Як приклад, наведемо дві характеристики одного і того ж учня Савіна: перша з них складена вчителем школи, друга – Львом Миколайовичем. Учитель пише: «Від Савіна не можу добитися ні слова; впертість Петька мене дивує: не сказав жодного слова». І далі вчитель додає: «Савін ще гірше, ніж раніше» [9, с.158]. Як бачимо, у цій короткій обмеженій характеристиці наявна лише констатація такої риси учня, як впертість, без жодних намагань з'ясувати її причини і спрогнозувати наслідки, до того ж, в останній фразі відчувається явна безпорадність учителя. Натомість у характеристиці, яку цьому ж учневі дає Л.Толстой, бачимо яскраво виражений індивідуальний підхід до школяра: «Савін – це рум'яний, пухкий, з масляними очима і довгими віями, син двірника або купця, в дубленому кожущку, в чобітках по ногах (а не батькових), в олександрійській сорочці і штанях. Симпатична і красива особистість цього хлопчика вразила мене, особливо тим, що в класі арифметики він був першим за силою міркування і веселим поживаленням. Читає і пише він теж непогано. Але як тільки запитують його, він схилить свою гарненьку кучеряву голівку, сльози виступлять на великі вії, і він ніби сховатися хоче від усіх і, мабуть, страждає нестерпно. Змусиш його вивчити, він розповість, але сам відповідати він не може або не сміє. Чи нагнаний колишнім вчителем страх (він уже вчився раніше у особи духовного звання), чи недовіра до самого себе, чи самолюбство, чи незручність ... чи ображена ця маленька душа якимось незграбним словом, що вирвалося у вчителя, чи все це разом, бог знає, але ця сором'язливість, якщо сама по собі і негарна риса, але, напевно, нерозривно пов'язана з усім найкращим у його дитячій душі. Вибити все це палицею фізичною чи моральною можна, але небезпечно, щоб не вибити разом і дорогоцінних якостей, без яких складно доведеться вчителю вести його далі» [Там само]. Ця характеристика через психологічний опис емоційного стану учня, а також через сумніви, розмірковування автора передає його хвилювання про свого учня, демонструє майстерне вміння проникнути у внутрішній світ школяра. Індивідуальний підхід Л. Толстого до хлопчика Савіна є зразком майстерних психолого-педагогічних операцій, в результаті яких учень був виведений зі стану забитості і мовчання і повернутий до нормального шкільного життя.

Стаття «Яснополянская школа...» насичена і короткими, але напрочуд влучними характеристиками окремих учнів: «надзвичайний математик», «розумний, але мстивий, крихітний чорноокий хлопчик» [9, с.119], «обдарована і ніжна натура», «обдарований оповідач і жартівник» [9, с.120], «у нього чудовий голос і величезний талант до музики» [9, с.128], «скептик, здорова логічна

натура» [9, с.140], «найгірший учень, але оригінальний і жвавий хлопчик» [9, с.152], «розумна, сильна і обдарована натура» [9, с.185].

Л.Толстой підкреслював величезну роль емоцій у процесі навчання і створив методіку різноманітних емоційних впливів на учнів. Емоції, на його думку, збагачують психіку дітей, сприяють розвитку їхньої творчості, змушують глибоко відчувати і переживати, що підвищує ефективність засвоєння знань. Написання творів, прогулянки на природу, ігри, уроки малювання, музики і співів широко використовувалися у Яснополянській школі з метою розвитку і виховання емоцій учнів. У цьому контексті Л.Толстой виняткового значення надавав складанню школярами творів на вільні теми. Як геніальний художник слова і знавець дитячої душі, він завжди прагнув виявити в кожному окремому випадку індивідуальні творчі якості кожного учня та їх розвиток. Так, у класі читалися вголос окремі твори учнів, але їхні прізвища не називалися. Стиль, типові риси авторів настільки виразно відбивалися в цих роботах, що, за словами Л.Толстого, учні легко вгадували автора. Під час складання твору на тему прислів'я «Ложкою годує, стеблом очі коле» серед інших учнів «різко виділились позитивний Сьомко – різкою художністю опису і Федько – правильністю поетичних уявлень і особливою палкістю і швидкістю уяви» [10, с.276]. Описуючи захопленість учнів творчим процесом складання оповідання, Л.Толстой називає їхню діяльність «одухотвореною» і детально конкретизує: «Сьомко, здавалось, бачив і описував те, що знаходилося перед його очима...; Федько, навпаки, бачив лише ті подробиці, які викликали в ньому почуття... Сьомку потрібні були переважно об'єктивні образи, майже без зв'язку між собою; Федьку потрібно було викликати почуття жалю, яким він сам був пройнятий... Розм'якла і подразнена його, в цей час, душа почуттям жалю, тобто любові, втілювала кожен образ у художню форму і заперечувала все, що не відповідало ідеї вічної краси і гармонії...» [10, с.276–277]. Л.Толстой захоплений творчими успіхами простого селянського хлопця Федька, і це захоплення межує зі здивуванням і відкриттям: «Почуття міри було в ньому настільки сильне, як у жодного з відомих мені письменників, – те саме почуття міри, якого величезною працею і вивченням досягають окремі художники, – у всій його первісній силі жило в його незіпсованій дитячій душі» [10, с.279]. У статті «Кому у кого учиться...» знаходимо вражаюче за щирістю зізнання Л.Толстого, який завдяки своєму художньому генію зміг наблизитися до розуміння світу дитинства у момент свідомої дитячої творчості: «Мені здавалось настільки дивним, що селянський напівграмотний хлопчик раптом виявляє таку усвідомлену силу художника, якої, на всій своїй необ'ємній висоті розвитку, не може досягнути Гете. Мені здавалось настільки дивним і образливим, що я, автор «Дитинства», який заслужив певний успіх від російської освіченої публіки, що я, у справі художній не лише не можу підказати чи допомогти 11-річному Сьомку чи Федьку, а що ледь-ледь, – і то лише у щасливу хвилину подразнення, – в стані слідкувати за ними і розуміти їх» [10, с.280].

Варто відзначити, що характеристики учнів не склалися Л. Толстим з вузько спеціальною метою. Це, як уже мовилося вище, принагідні нотатки про учнів Яснополянської школи в контексті опису роботи цієї школи. Тим не менше, в них відзначено цілу низку важливих особливостей розвитку школярів, зокрема, взаємини учнів, їхню поведінку на уроках і поза школою, підкреслено індивідуальні риси окремих школярів, розглянуто процес дитячої творчості у формі складання самостійних творів тощо. В характеристиках виразно відбито гуманність ставлення Л.Толстого до учнів, його гаряче захоплення шкільною справою, любов і повагу до дітей та їхньої навчальної роботи. Специфічною є і сама манера характеристики в дусі оповідного, образного викладу. Автор характеризує своїх учнів не у формі сухої і мертвої схеми, хоча б і докладно складеної, а у вигляді живого і невимушеного опису фактів шкільного життя учнів, чим досягається конкретність опису. Прониклива психологічна спостережливність Л.Толстого яскраво відобразилася і в його педагогічних статтях. Можна з певністю стверджувати, що і в психолого-педагогічних характеристиках Л.Толстого позначилася властива для його художньої практики конкретність психологічного аналізу. Вже на початку свого творчого шляху письменник виступає проти абстрактного опису характерів. Такий опис, на його думку, неминуче перетворюється на раціоналістичну схему. «Мені здається, – записує він у щоденнику 1851 року, – що описати людину власне не можна, але можна описати, як вона на мене вплинула» [8, с.67]. І справді, характеризуючи учнів Яснополянської школи, Л.Толстой щоразу відзначає і вплив учнів на нього: описуючи їхні почуття, переживання, емоційний стан, ставлення до навчання і до вчителя, він абсолютно щиро показує і власні почуття.

Висновки і перспективи подальших розвідок... Отже, на підставі вищевикладеного аналізу статей Л.Толстого «Яснополянская школа...» та «Кому у кого учиться писать...» можемо стверджувати, що вони є релевантним джерелом історико-педагогічного дослідження проблеми психолого-педагогічної характеристики особистості учня. Ця релевантність зумовлена низкою чинників, з-поміж яких на перше місце ставимо могутню особистість Л.Толстого, який сміливо, переконливо і з величезною силою поставив питання про перегляд традиційних поглядів на особистість дитини, повагу до учня, всебічне стимулювання його активності та творчості.

Незаперечною цінністю педагогічних статей Л.Толстого як джерела історико-педагогічного дослідження полягає в тому, що автор першим в історії вітчизняної педагогіки дав психолого-педагогічні характеристики своїм вихованцям – звичайним селянським дітям, і зробив це завершено. Відзначимо також специфіку Яснополянської школи як авторського навчального закладу, де апробувалася ідея «вільного виховання». В проаналізованих статтях Л.Толстой показав усьому світові живих дітей, школярів у їхніх забавах, іграх і навчальній діяльності, показав настільки яскраво і проникливо, що його характеристики учнів за глибиною психологічного аналізу їхнього внутрішнього світу ще довго не втратять свого значення. Осяяні творчим генієм письменника, ці характеристики є неперевершеним зразком образного опису учнівських характерів.

На визначення перспектив подальшого наукового пошуку нас наштовхнув такий вислів Л.Толстого: «Якби мені дали вибір: населити землю такими святими, яких я лише можу уявити собі, але тільки щоб не було дітей, чи такими людьми, як зараз, але з постійно прибуваючими, свіжими від Бога дітьми – я б вибрав останнє» [5, с.17]. Нескладно помітити різку смислову суголосність цього висловлювання зі словами В.Сухомлинського: «Що було найголовніше в моєму житті? Без вагань відповідаю: любов до дітей» [7, с.7]. Відомо, що для Василя Сухомлинського Лев Толстой був беззаперечним авторитетом, якого він постійно цитував у своїх працях. З огляду на це, перспективним вважаємо дослідження впливу педагогічних ідей Л.Толстого на формування педагогічного світогляду В.Сухомлинського у аспекті вивчення особистості учня та складання його психолого-педагогічної характеристики.

Список використаних джерел і літератури:

1. Вейкшан В. А. Лев Толстой как педагог : вступ. ст. / В. А. Вейкшан // Толстой Л. Н. Педагогические сочинения / под общ. ред. Е. Н. Медынского, Н. А. Константинова, Н. Н. Гусева ; АПН РСФСР, Ин-т теории и истории педагогики. – М. ; Л. : АПН РСФСР, 1948. – С. 5–39.
2. Годнев Д. Г. Педагогические воззрения графа Л. Н. Толстого / Д. Г. Годнев // Русская школа. 1907. – № 1. – С. 8–27.
3. Григор'єв М. О. Л. М. Толстой про виховання і навчання / М. О. Григор'єв // Радянська школа. – 1953. – № 12. – С. 45–47.
4. Лукацкий М. А. Философско-методологические основы педагогики Л. Н. Толстого : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра пед. наук / М. А. Лукацкий. – СПб., 1999. – 51 с.
5. Сеницкий Л. Педагогические идеи Л. Н. Толстого / Л. Сеницкий // Вестник воспитания. – 1910. – № 9. – С. 14–21.
6. Соколовський С. М. Л. М. Толстой – педагог / С. М. Соколовський // Радянська школа. – 1978. – № 9. – С. 29–34.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / редкол. : О. Г. Дзевєрін (голова) та ін. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 3. – 1977. – С. 7–279.
8. Толстой Л.Н. Дневник 1847-1854 / Л. Н. Толстой // Толстой Л. Н. Полн. собр. соч. : в 90 т. – М. ; Л. : Гослитиздат, 1928–1958. – Т. 46. – 1937. – 575 с.
9. Толстой Л. Н. Яснополянская школа за ноябрь и декабрь месяцы / Л. Н. Толстой // Педагогические сочинения ; под общ. ред. Е. Н. Медынского, Н. А. Константинова, Н. Н. Гусева. – М. ; Л. : АПН РСФСР, 1948. – С. 113–190.
10. Толстой Л. Н. Кому у кого учиться писать, крестьянским ребятам у нас, или нам у крестьянских ребят? / Л. Н. Толстой // Педагогические сочинения ; под общ. ред. Е. Н. Медынского, Н. А. Константинова, Н. Н. Гусева. – М. ; Л. : АПН РСФСР, 1948. – С. 274–295.
11. Франко І. Я. Лев Толстой / І. Я. Франко // Збір. тв. : в 50 т. – Редкол. : Є.П. Кирилук (гол.) та ін. – К. : Наук. думка, 1976–1986. – Т. 28. – 1980. – С. 223–250.

Анотація

А.П.Михно

Педагогические статьи Льва Толстого как источник исследования проблемы психолого-педагогической характеристики личности ученика

Проанализированы педагогические статьи Льва Толстого, содержащие одни из самых ранних попыток в истории отечественной педагогики исследовать и описать психолого-педагогические особенности школьников. Прослежен индивидуальный подход к учащимся Яснополянской школы и выделены следующие элементы характеристик: образность, психологизм, внимание к эмоциональным качествам воспитанника. Доказано, что педагогические статьи Л.Толстого являются релевантным источником историко-педагогического исследования проблемы психолого-педагогической характеристики личности ученика.

Ключевые слова: Лев Толстой, психолого-педагогическая характеристика, личность ученика, групповые и индивидуальные характеристики, релевантность источника исследования.

Summary

O.P.Mikhno

Pedagogical Articles of Lev Tolstoy as a Source of Research Problems Psychological and Educational Characteristics of the Individual Student

The pedagogical articles of Lev Tolstoy, containing some of the earliest attempts to explore the history of pedagogy are analyzed and the psychological and pedagogical features of schoolchildren is described. An individual approach to Yasnaya Polyana school students is traced and the following characteristics of the elements: imagery,

psychology, attention to the emotional qualities of the pupil are identified. It is proved that the teaching of Lev Tolstoy articles are relevant sources of historical and pedagogical research problems of psychological and pedagogical characteristics of the individual student.

Key words: Lev Tolstoy, psycho-pedagogical characteristics, the personality of the student, group and individual characteristics, relevant source of research.

Дата надходження статті: «9» жовтня 2013 р.

УДК 37.013:374:796

Г.М.НІМІЧ,
аспірантка
(м.Херсон)

Історія висвітлення роботи позашкільних навчальних закладів спортивного спрямування засобами масової інформації в 50-х-70-х рр. ХХ ст.

Стаття присвячена історії становлення та розкриттю діяльності періодичних видань у 50-х-70-х роках ХХ ст. Подано назви видань періодики спортивного спрямування, основну тематику публікацій тощо. Окремим напрямом виділено статті щодо висвітлення особливостей організації спортивної роботи в позашкільних навчальних закладах означеного періоду. Представлено аналіз основних нормативних документів, що стосуються організації провідних напрямів діяльності періодичних видань, а також умов щодо поліпшення роботи спортивної преси та її основних недоліків. Показано роль педагогічної преси спортивного спрямування у популяризації фізичної культури та спорту серед населення України в означений часовий проміжок.

Ключові слова: освіта, періодичні видання, газета, журнал, фізкультурно-спортивна робота.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Позашкільна освіта має на меті забезпечити потреби особистості щодо творчої самореалізації, здобуття дітьми та юнацтвом додаткових знань, умінь, навичок за інтересами, інтелектуального і духовного розвитку, підготовки їх до активної професійної і громадянської діяльності. Вона здійснюється позашкільними навчально-виховними закладами, зокрема спортивного профілю, у позашкільний час. Цей напрям виховної роботи завжди був під пильною увагою держави, адже спортивні рекорди і взагалі здоровий спосіб життя влада ставила на перші позиції у розвитку та становленні підростаючого покоління. Зокрема, саме тому увага періодичних видань, які мали загальнодержавне значення у радянські часи, була спрямована на популяризацію фізичного виховання та аналіз роботи та розвитку позашкільних закладів освіти спортивного профілю.

Формування цілей статті... Відтак, метою даної статті є виокремити основні тематичні напрями публікацій періодики спортивного спрямування, як джерела вивчення становлення та функціонування навчальних закладів, зокрема позашкільних, спортивного профілю, а також з'ясувати роль спортивної преси у розвитку зазначених навчальних установ.

Виклад основного матеріалу... У контексті нашого дослідження преса як історико-педагогічне джерело відігравала визначальну роль у популяризації та висвітленні основних тенденцій освітньої політики в УРСР, зокрема і щодо позашкільних навчальних закладів спортивного профілю в 50-70-ті рр. ХХ ст.

Необхідно відзначити, що засоби масової інформації у радянській період, і передусім періодичні видання, користувалася найбільшою довірою аудиторії. Журнал чи газета забезпечували багаторазовий і тривалий рекламний вплив на потенційного споживача, а також дозволяли розміщувати великий обсяг інформації з конкретної тематики в одному повідомленні.

У 50-ті-70-ті роки ХХ століття уряд здійснював активну роботу щодо підтримки діяльності спортивної журналістики, яка в ці роки починала стрімко розвиватися. Прагнення популяризувати нові спортивні події у країні й світі серед широкого кола читачів реалізувалось досить активно. Це було пов'язано із урядовою політикою щодо створення нових закладів освіти спортивного спрямування для формування високої спортивної майстерності підростаючого покоління. Так, відповідно до Наказу № 619 комітету по фізичній культурі і спорту при раді Міністрів УРСР від 29 травня 1956 року преса проголошувалася могутнім засобом пропаганди і популяризації фізичної культури і спорту серед широких мас населення. На початку 50-х років, разом із масовим розвитком радянського фізкультурного руху, наголошувалось на важливості значно більше уваги приділяти висвітленню питань фізичної культури і спорту в республіканській та місцевій пресі.